

13. *Adonanthe* SPACH — hlaváček*)

Adonanthe SPACH Hist. Natur. Vég. Phanér. 7: 227, 1839 s. str. — Syn.: *Helleboraster* HEISTER in FABR. Enum. Meth. Pl. 2: 272, 1763, nom. nud. — *Consiligo* OPIZ Sezn. Rostl. Květ. Čes. 32, 1852. — *Adoniastrum* SCHUR Verh. Natur. Ver. Brünn 15: 27, 1877.

Lit.: TURESSON G. (1933): Zur Rassenökologie von *Adonis vernalis* L. Bot. Not. 1933: 293—304. — STARÝ F. (1952): Farmakobotanická monografie *Adonis vernalis* L. Preslia 24: 3—40. — SLÁVIKOVÁ Z. (1971): Zur Blütenmorphologie von *Adonis vernalis* L. Österr. Bot. Z. 119: 447—453. — CHRTEK J. et SLÁVIKOVÁ Z. (1978): Gliederung der Gattung *Adonis* in drei Gattungen. Preslia 50: 22—25.

Vytrvalé byliny se silným hnědočerným oddenkem. Lodyha přímá, ± nevětvená. Listy jen lodyžní, přisedlé, zpeřené v úzké čárkovité lístky. Květy jednotlivé, přímé, (4—) 5—6 (—7) cm vel.; kališních lístků 5, korunních lístků 10—20; prašníky žluté, pylová zrna trikolpátní, exina na pólech zesílená. Nažky kulovitě obvejcovité, chlupaté. — Asi 11 druhů převážně v horách Střední Asie, Mongolska a přilehlé Sibíře. — Entomogam.

1. *Adonanthe vernalis* (L.) SPACH — hlaváček jar-ní Tab. 93/1

Adonanthe vernalis (LINNAEUS) SPACH Hist. Natur. Vég. Phanér. 7: 228, 1839. — Syn.: *Adonis vernalis* L. Sp. Pl. 547, 1753. — *A. helleborus* CRANTZ Stirp. Austr. 2: 82, 1763.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 209. — PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 629.

Lodyha 10—40 (—50) cm vys., přímá, nevětvená, v dol. části s listovými šupinami, lysá nebo jen roztroušeně kratičce chlupatá. Listy přisedlé, 3—4 (—5) cm dl., 2—4 × zpeřené v úzké čárkovité lístky, 0,5—1,0 mm šir., ± lysé. Kališní lístky úzce vejčité, 8—10 mm dl., 3—4 mm šir., ke koruně přitisklé, zelenožluté až zelené, zvláště na bázi a při okrajích krátce bíle chlupaté; korunní lístky úzce až široce eliptické, žluté, celokrajné, (2,0—) 2,5—3,5 cm dl., 1,0—1,5 cm šir., v hor. části mělce zubaté, zašpičatělé nebo přitupé, lysé; tyčinek mnoho, s nitkami 6—8 mm dl., prašníky 2,5—3,0 mm dl., žluté. Nažky kulovitě obvejcovité, 4—5 (—5,5) mm dl., 2,5—3,5 mm šir., na povrchu vyniklé žebernatě skulpturované, roztroušeně bíle chlupaté, s postranním, hákovitě zahnutým zobánkem. IV—V. Hkf. Tox.

2n=16 (extra fines)

Variabilita: Druh poměrně málo proměnlivý, pouze ve výšce lodyhy a v šířce korunních lístků.

Ekologie a cenologie: Výslunné travnaté stráně, kamenité stepi, šipákové doubravy,

a to většinou na bazických podkladech. Nejčastěji ve společenstvech svazu *Bromion erecti*, dále svazů *Geranion sanguinei*, *Prunion fruticosae* a *Quercion pubescenti-petreae*.

Rozšíření v ČSR: V Čechách roste od Čes. středohoří až po stř. Polabí, na Moravě v její jižnější části; roste v planárním až kolinálním stupni termofytika, v mezofytiku ojediněle (max.: vrch Milá u Loun, ca 500 m). — Mapy: STARÝ 1952: 10—11; ŠMARD A 1963: map. 6 (Morava); A ČSSR 1966: map. 22; TOMAN Sborn. Pedagog. Fak. Ústí n. Labem 2: 44, 1973 (Čechy); SLÁVIK FKS 1986: 91.

T: 2. Stř. Poohří, 3. Podkruš. pán., 4. Loun.-lab. střed. (dostí hojně), 5. Terež. kotl., 7. Středočes. tab. (hlavně na opukách a vápnitých slínech), 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt., 11. Stř. Pol., 12. Dol. Pojiz. (Mladá Boleslav), 13a. Rožď. tab., 14. Cidl. pán., 16. Znoj.-brn. pah. (†), 17. Mikul. pah. (hojně v 17b Pavl. kop.), 18. Jihomor. úv., 19. B. Karp. step., 20. Jihomor. pah. (zejména v 20b. Hustop. pah.). — M: 77a. Ždán. les (Ždánice).

Údaje od Chebu a Mimoně (STARÝ 1952) jsou zcela mylné; nedoložené jsou údaje od Litovle, Zdounek u Kroměříže, Velehradu a Starého Města na Moravě.

Celkové rozšíření: Jihozápadní, stř. a jv. Evropa, na severu pouze v jv. Švédsku, na východ do stepní evropské části SSSR k j. Uralu a dále až k hor. toku řeky Ob. — Mapy: STARÝ 1952: 6; MEUSEL et al. 1965: 169; HOLUB et JIRÁSEK Folia Geobot. Phytotax. 3: 306, 1968.

Význam: Obsahuje srdeční glykosidy, tzv. kardenolidy, používané v lékařství. Někdy pěstován pro okrasu.

14. *Clematis* L. — plamének*)

Clematis LINNAEUS Sp. Pl. 543, 1753.

Lit.: KUNTZE O. (1885): Monographie der Gattung *Clematis*. Verh. Bot. Ver. Brandenb. 26: 83—202. — MEURMAN O. et THERMAN E. (1939): Studies on the chromosome morphology and structural hybridity in the genus *Clematis*. Cytologia 10: 1—14. — ERICKSON R. O. (1943): Taxonomy of *Clematis* sect. *Viorna*. Ann. Missouri Bot. Gard. 30: 1—62. — DAUMANN E. et SLÁVIKOVÁ Z. (1968): Zur Blütenmorphologie der tschechoslowakischen *Clematis* Arten. Preslia 40: 113—124. — KEENER C. S. et W. M. DENNIS (1982): The subgeneric classification of *Clematis* (Ranunculaceae) in temperate North America north of Mexico. Taxon 31: 37—44.

Vytrvalé byliny s lodyhami přímými nebo dřevitě popínavé liány. Listy vstřícné, 1—2 × zpeře-

*) Zpracoval B. Křisa.

né, vzácně celistvé, často s úponkovitými řapíky. Květy v úžlabních nebo vrcholových mnohokvětých vidlanech nebo jednotlivé úžlabní i vrcholové. Okvětní lístky většinou 4, vzácně 5, 6 nebo 8, korunovitě zbarvené, nejčastěji bílé, žluté nebo fialově modré, vzácně nachové; tyčinek mnoho, pylová zrna trikolpátní; plodolistů mnoho. Nažky zploštělé, lysé nebo chlupaté, se zakřiveným, odstále chlupatým nebo lysým dlouhým přívěskem. — Asi 380 druhů po celém světě, zejména v mírných a subtropických pásmech.

Poznámka: Všechny druhy obsahují glykosidický lakton ranunkulin.

- 1a Květy jednotlivé, úžlabní nebo vrcholové; nažky s lysým přívěskem 5. *C. viticella*
 b Květy v úžlabních nebo vrcholových mnohokvětých vidlanech; nažky s chlupatým přívěskem 2
 2a Lodyhy přímé, bylinné a nepopínavé, nejvýše jen na bázi dřevnatějící 2. *C. recta*
 b Lodyhy popínavé, po celé délce dřevnatějící 3
 3a Okvětní lístky jen na spodní straně s plstnatě chlupatým okrajovým lemem 3. *C. flammula*
 b Okvětní lístky po obou stranách hustě běloplstnaté 4
 4a Okvětní lístky bílé až zelenavě bílé 1. *C. vitalba*
 b Okvětní lístky žluté 4. *C. orientalis*

Sect. 1. *Clematis*

Květy bílé nebo žluté v bohatých vidlanovitých květenstvích. Nažky s dlouhým odstále chlupatým přívěskem.

1. *Clematis vitalba* L. — plamének plotní

Tab. 94/1

Clematis vitalba LINNAEUS Sp. Pl. 544, 1753. — Syn.: *Clematis sepium* LAM. Fl. Franç. 3: 306, 1779. — *C. dumosa* SALISB. Prodr. Stirp. 371, 1796.

Exsikáty: TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1. — Fl. Českoslov. Exs., no 5.

Dřevité popínavé liány, 6—8 (—12) m dl., 1—2 (—5) cm silné, vynikle podélně rýhované, roztroušeně krátce chlupaté; mladé letorosty plstnatě chlupaté. Listy jednoduše lichozpeřené, s úponkovitými roztroušeně chlupatými, 3—5 cm dl. řapíky, se 3—5 řapíčkatými lístky; lístky podlouhle (úzce) vejčité až srdčité, (2—) 3—7 (—9) cm dl., (1,5—) 2,5—4,5 (—5,0) cm šir., dlouze zašpičatělé, celokrajné nebo vroubkovaně zubaté, lysé a jen na rubu na hlavní žilce přitiskle chlupaté. Květenství bohatá, úžlabní nebo vrcholové vidlany. Okvětní lístky úzce vejčité, 7—10 (—12) mm dl., (2,5—) 3,0—4,0 mm šir., odstále až nazpět ohnuté, bílé až zelenavě bílé, po obou stranách hustě běloplstnaté. Nažky široce vejcovité, 3—4 mm dl., chlupaté, se zakřiveným, odstále chlupatým, 2—4 cm dl. přívěskem. VI—IX. Ff. Tox.

2n = 16 (ČSR: 13. Rožď. pah.)

Variabilita: Podle tvaru a šířky lístků byly popsány četné vnitrodruhové taxony, např. var. *angustisecta* GREMLI. Tyto odchylky jsou závislé na ekologickém charakteru stanoviště a nemají taxonomickou hodnotu.

Ekologie a cenologie: Bažinné olšiny, lužní lesy nebo druhotně plášťová křovinatá společenstva. Nejčastěji ve společenstvech svazů *Alno-Ulmion* a *Prunion spinosae*.

Rozšíření v ČSR: Dosti hojně v celém termofytiku, méně často v přilehlých oblastech mezofytika. V Čechách prokazatelně zplanělý druh, na j. Moravě pravděpodobně původní. Těžiště výskytu v planárním a kolinním stupni. — Mapy: SLAVÍK FKS 1986: 92.

T: 2. Stř. Poohří, 3. Podkruš. pán., 4. Loun.-lab. střed., 5. Terez. kotl., 7. Středočes. tab., 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt., 10. Praž. ploš., 11. Stř. Pol., 12. Dol. Pojiz., 13a. Rožď. tab., 14. Cidl. pán., 15. Vých. Pol., 16. Znoj.-brn. pah., 17. Mikul. pah., 18. Jihomor. úv., 19. B. Karp. step., 20. Jihomor. pah., 21. Haná. — M: 24. Hor. Poohří, 36. Horaž. pah., 37. Šum.-novohr. podh., 38. Bud. pán., 41. Stř. Povlt., 42. Votic. pah., 62. Litomyš. pán., 64. Říčan. ploš., 65. Kutnoh. pah., 68. Mor. podh. Vysoč., 69. Želez. hory, 76. Mor. brána, 77. Středomor. Karp., 80. Stř. Pobeč., 81. Host. vrchy.

Celkové rozšíření: Severní hranice přirozeného výskytu v Evropě probíhá od j. Anglie přes Francii, NSR, NDR, Rakousko, j. Moravu, Slovensko a černomořské oblasti SSSR na Kavkaz. Souvislý výskyt má v celém Středozeří od Portugalska až do Malé Asie. Druhotné rozšíření je severně od uvedené hranice. — Mapy: MEUSEL et al. 1965: 162.

2. *Clematis recta* L. — plamének přímý

Tab. 95/2

Clematis recta LINNAEUS Sp. Pl. 544, 1753. — Syn.: *Clematis erecta* ALL. Fl. Pedem. 1: 296, 1785.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 213.

Vytrvalé nepopínavé byliny s lodyhou přímou, jen vzácně na bázi dřevnatějící, 90—130 (—150) cm vys., podélně rýhovanou, lysou a jen v nejhořejší části krátce roztroušeně chlu-

Tab. 94: 1 *Clematis vitalba*, 1a — plod. — 2 *C. flammula*, plod. — 3 *C. orientalis*, plod. — 4 *C. viticella*, plod.

patou. Listy v dol. části lodyhy nedělené, krátce řapíkaté, s čepelemi široce vejčitými, 9–12 cm dl., ve stř. a hor. části jednoduše lichozpeřené, nejčastěji se 3–5 jařmy, řapíky lysé až roztroušeně krátce chlupaté, 2–3 cm dl., lístky řapíkaté, vejčité, (2,5–) 3,5–6,5 (–8,0) cm dl., (1,5–) 2,5–4,5 cm šir., dlouze zašpičatělé, vyniklé 3–5žilné, celokrajné, na svrchní straně lysé, na spodní straně řídce krátce chlupaté. Květy v bohatých vrcholových vidlanech na lysých až roztroušeně řídce chlupatých, ca 1,5–3,0 cm dl. stopkách; okvětní lístky úzce vejčité, (8–) 10–14 (–16) mm dl., 2,5–4,5 (–6,0) mm šir., bílé, lysé, na spodní straně s vyniklým plstnatě chlupatým okrajovým lemem. Nažky široce vejcovité, 4,0–5,6 mm dl., lysé nebo na povrchu řídce chlupaté, se zakřiveným, 1–2 cm dl., odstále chlupatým přívěskem. VI–VII. Hkf.

2n = 16 (ČSR: 7. Středočes. tab.)

Ekologie a cenologie: Křovinaté stráně, světlé háje, většinou na vápnatých spraších; na vápenci, opukách a čedičových horninách. Nejčastěji ve společenstvech svazu *Quercion pubescenti-petraeae*, *Geranion sanguinei*, podsvazu *Cephalanthero-Fagenion*.

Rozšíření v ČSR: V Čechách od Čes. středohoří přes stř. Čechy do v. Polabí, na Strakonicku, na Moravě na Hané a v celé j. části od podhůří Vysočiny do Bílých Karpat; nejčastěji v planárním až suprakolinním stupni termofytika, v mezofytiku vzácně (max.: Hejná u Horažďovic, ca 500 m). §A — Mapy: ŠMARD A XM 1963: map. 68 (Morava); SLAVÍK FKS 1986: 92.

T: 4. Loun.-lab. střed., 5. Terež. kotl., 6. Džbán, 7. Středočes. tab., 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt., 10. Praž. ploš., 11. Stř. Pol., 12. Dol. Pojiz., 13a. Rožď. tab., 15. Vých. Pol., 16. Znoj.-brn. pah., 17. Mikul. pah., 18. Jihomor. úv., 19. B. Karp. step., 20. Jihomor. pah., 21. Haná. — M: 37b. Suš.-horaž. váp., 68. Mor. podh. Vysoč., 70. Mor. kras, 71. Drah. vrch.

Celkové rozšíření: V Evropě od s. Španělska až po evropskou část SSSR. Severní ohraničení přirozeného výskytu probíhá od v. Francie, přes stř. NSR a NDR, j. Polskem a v SSSR v moskevské oblasti. — Mapy: MEUSEL et al. 1965: 162.

3. *Clematis flammula* L. — plamének palčivý Tab. 94/2

Clematis flammula LINNAEUS Sp. Pl. 544, 1753. — Syn.: *Clematis recta* L. ζ *flammula* (L.) O. KUNTZE Verh. Bot. Ver. Brandenb. 26: 115, 1885.

Dřevité popínavé liány, 3–6 m dl. Listy nejčastěji 2 × zpeřené, s řapíkatými celistvými až 3laločnými lístky. Okvětní lístky úzce vejčité, 7–10 mm dl., odstálé, bílé, lysé, na spodní

straně s vyniklým plstnatě chlupatým okrajovým lemem. Nažky široce vejcovité, 4–5 mm dl., lysé, s chlupatým přívěskem. VI–VIII. Ff.

2n = 16 (extra fines)

Druh často pěstován v zahrádkách a velmi vzácně zplaňuje v nejteplejších oblastech termofytika. Původní areál v evropském Středoze-mí, na východ přes Turecko až do Íránu a izolované v s. Africe (mapa: MEUSEL et al. 1965: 162).

4. *Clematis orientalis* L. — plamének východní Tab. 94/3

Clematis orientalis LINNAEUS Sp. Pl. 543, 1753.

Dřevité popínavé liány, 1–2 m dl. Listy zpeřené, s úponkovitými řapíky, s lístky 3laločnými, celokrajnými, na rubu krátce hustě chlupatými. Okvětní lístky úzce vejčité, 10–15 mm dl., žluté, po obou stranách i na plochách hustě plstnaté. Nažky vejcovité, 3–4 mm dl., chlupaté, s dlouhým chlupatým přívěskem. VI–VII. Ff.

2n = 16 (extra fines)

Druh často pěstovaný v zahrádkách; v nejteplejších oblastech termofytika lze očekávat velmi vzácně zplanění. Rozšířen od v. Středoze-mí přes j. oblasti evropské části SSSR do Střední Asie.

Sect. 2. *Viticella* DC.

Květy modré, fialově modré až nachové, jednotlivé. Nažky s krátkým lysým přívěskem.

5. *Clematis viticella* L. — plamének vlašský Tab. 94/4

Clematis viticella LINNAEUS Sp. Pl. 543, 1753.

Dřevité popínavé liány, 3–6 m dl. Listy až 2 × zpeřené, s úponkovitými řapíky, s 3–5 lístky 3laločnými, celokrajnými, lysými. Okvětní lístky široce vejčité, 15–25 mm dl., modré, fialově modré až nachové, lysé, jen na spodní straně se širokými plstnatě chlupatými okraji. Nažky zploštělé, v obrysu okrouhlé, 7–9 mm v průměru, ± lysé, zakončené přitiskle chlupatým zobánkem s krátkým lysým přívěskem. VI–VIII. Ff.

2n = 16 (extra fines)

Druh často pěstovaný v zahrádkách, který vzácně zplaňuje v planárním a kolinním stupni termofytika i mezofytika (např. 16. Znoj.-brn. pah., 38. Bud. pán., 41. Stř. Povlt., 80. Stř. Po-beč.). Rozšířen v j. a jv. Evropě a přes Turecko až na Kavkaz.

Tab. 95: 1 *Viorna integrifolia*. — 2 *Clematis recta*, 2a — plod.

476 *Berberis*

1

2

2a

[TAB. 95] 477